

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 9

*Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції
“Україна як геополітична реальність: політика,
економіка, право, духовність”,
м. Київ, МАУП, 21 березня 2013 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2013

Рецензенти: *О. В. Куроченко*, д-р екон. наук, проф.
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.
К. В. Пічик, канд. екон. наук, доц.

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 5 від 29.05.13)*

Редакційна колегія:

А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук, проф.;
А. А. Ігнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук, проф.;
О. В. Куроченко, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соціальних наук, проф.;
В. В. Утвенко, канд. іст. наук, доц.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф.;
М. В. Чечетов, д-р наук держ. упр., проф.;
Н. П. Ярош, д-р наук держ. упр.

Видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”

Становлення і розвиток української державності : [зб. наук. пр.] /
М50 МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

Вип. 9: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції
“Україна як геополітична реальність: політика, економіка, право, ду-
ховність”, м. Київ, МАУП, 21 берез. 2013 р. / редкол.: А. М. Подоляка
(голова) [та ін.]. — 2013. — 288 с. : іл. — Бібліогр. в кінці ст.

Розглядаються питання організації управлінської діяльності, управління персо-
налом в сучасних організаціях, досліджуються актуальні проблеми менеджменту, що
свідчить про активне залучення студентів до проведення наукової діяльності. Це дасть
можливість усім бажаючим ознайомитися із сучасним станом управлінської науки в
Україні.

Для студентів, викладачів і всіх, хто цікавиться менеджментом.

ББК 65.290-2я43

Колпаков В. М. Человек в условиях геополитической реальности	163	Яценко І. С. Повноваження органів конституційної юрисдикції в контексті забезпечення системи стримування і протидії на прикладі України та Республіки Польща.....	208
Кравченко Т. А. Форми політичної участі та легітимація державної влади: проблеми теоретично-правового аналізу	169	Бур'ян В. О. Шляхи вдосконалення методів управління залученими ресурсами банку	215
Красота О. І. Медіація як спосіб вирішення господарських спорів	176	Бушин О. О., Алжум Майсара Еволюція політичного режиму в Україні в умовах євроінтеграції.....	218
Курчина Т. О. Духовна безпека як складова системи національної безпеки України	178	Василевич Р. А. Управління кредитним портфелем банку	221
Медвідь М. Ф., Ластовченко А. В. Право на свободу слова в Україні у нових геополітичних реаліях.....	181	Вітів В. А. Державна концепція В. Липинського в умовах сучасності	225
Руденко А. Ф. Передвиборні партійні програми та інтеграційний вибір України.....	185	Волобоєва Т. В. Світовий досвід у правовому забезпеченні трансплантації органів та анатомічних матеріалів	229
Смоль С. С. Соціогуманітарна сфера України в умовах сучасного геополітичного суперництва	187	Гавриш Д. О., Дубов А. О. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні: українські реалії та європейська практика	235
Таран Є. І. Сучасна енергетична політика України в європейському геополітичному просторі	191	Жалдак Т. Л. Аналітичне забезпечення як засіб розробки та вдосконалення депозитної політики	240
Тунік І. Ю. Методи психологічного сприяння розвитку критичного мислення в процесі навчання курсантів вищих військових навчальних закладів	195	Завадецька Н. В. Становлення банківського регулювання в Україні.....	247
Фомин А. А. Основные причины утраченных возможностей для построения инновационной модели развития и рекрутирования политических элит в Украине	202	Лукіч Т. О., Кокоріна А. І., Хоменко В. О. Національна безпека України в сучасних геополітичних умовах.....	250

МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Становлення і розвиток української державності, вип. 9, с. 195 — 201

Дослідження методів психологічного сприяння розвитку критичного мислення курсантів в процесі навчання у вищих військових навчальних закладах є актуальним і важливим у теоретико-методологічному сенсі напрямом як у сучасній військовій психології, так і військовій педагогіці. Актуальність подібних досліджень зумовлюється насамперед тим, що на сьогодні практично всі без винятку фахівці-психологи визнають незаперечну специфіку підготовки майбутніх військово-службовців, яку потрібно враховувати у ході їх навчання та професійної підготовки. У цьому сенсі, сприяння розвитку критичного мислення, без якого неможлива ефективна діяльність військовослужбовців у сучасних умовах (особливо коли йдеться про офіцерський склад), має спиратись на чітко визначені та науково обґрунтовані методи психологічного впливу.

Зважаючи на розроблені в сучасній загальній та військовій психології методи сприяння розвитку критичного мислення необхідно зупинитись на тих з них, які, на наше переконання, мають особливе

значення в освітній підготовці професійних військових. Найважливішим з них є метод суб'єкт-суб'єктної психолого-педагогічної взаємодії, реалізація якої займає стрижневу позицію серед методів, що сприяють формуванню особистості курсантів вищих військових навчальних закладів. На жаль, до сьогодні педагогічна взаємодія у рамках вищих військових навчальних закладів України в основному ґрунтується на авторитарно-маніпулятивному принципі підпорядкування: “науково-педагогічний працівник — курсант”, “курсовий офіцер — курсант”, “сержант — курсант” тощо. Причому такий характер взаємин між військово-службовцями задається цілеспрямовано, значною мірою вводиться ззовні згідно з діючими статутами та провідними документами щодо організації навчально-виховного процесу у військових навчальних закладах [1, 20]. На відміну від цього, в основу суб'єкт-суб'єктної взаємодії покладено визнання індивідуальності, самобутності й самоцінності кожного курсанта, розвитку його особистості не як колективно-го суб'єкта, а передусім як індиві-

да, наділеного своїм неповторним суб'єктним досвідом, тобто досвідом життєдіяльності, набутим до навчання у вищих військових навчальних закладах у конкретних умовах сім'ї, загальноосвітньої школи тощо. З цього погляду, основними характерними психологічними рисами суб'єкта є активність, свідомий і самосвідомий характер цієї активності, унікальність. Як суб'єкт пізнавальної діяльності особистість характеризується знаннями та вміннями, що пов'язані з оперуванням специфічними знаковими системами [2, 44–45].

Стосовно формування критичного мислення цінним моментом суб'єкт-суб'єктних стосунків є не розподіл аудиторії на тих, хто навчає, та тих, хто навчається, а взаємодія рівноправних партнерів, які шукають оптимальні варіанти вирішення освітніх завдань. Це означає, що при реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії кожна людина виступає як мета, а не як засіб досягнення будь-яких цілей, зокрема освітніх. Якщо взаємини педагога і курсанта формуються на паритетній основі, об'єкт управління (науково-педагогічний працівник, курсовий офіцер, сержант тощо), відчуваючи зворотний вплив на нього з боку того, хто навчається, також виступає в цьому діалозі в ролі суб'єкта. У такому разі вирішення суперечностей у різних ситуаціях навчальної і навчально-професійної діяльності в рамках суб'єкт-суб'єктної взаємодії приводить до взаємовпливу особистісних структур учасників взаємодії [3, 26]. Можна виокремити кілька основних принципів психологічної організації суб'єкт-суб'єктних відно-

син у навчальному процесі у вищих військових навчальних закладах. До них доцільно віднести такі принципи: визнання особистісного підходу у навчанні, що створює сприятливі умови для всебічного розвитку особистості того, хто навчається; визнання курсанта повноправним учасником навчального процесу; цілеспрямоване формування у курсантів мотивації самовдосконалення; чітке визначення викладачем цілей, завдань, змісту, прийомів і способів навчання курсантів; прищеплення курсантам навичок і вмінь самонавчання, озброєння їх ефективними технологіями вдосконалення позитивних особистісних якостей і нівелювання негативних; максимальне сприяння розвитку розумових якостей курсантів, зокрема критичного мислення; орієнтація на позитивні якості курсанта, сприйняття його таким, яким він є, повага його особистості тощо.

Разом з тим, говорячи про застосування методології організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, необхідно відзначити такі їх специфічні вияви в рамках вищих військових навчальних закладів, як: 1) суб'єктами взаємодії є особистість курсанта та особистість викладача, які перебувають у постійному розвитку; 2) педагогічний процес має співтворчий характер; 3) відбувається можливість постійної суб'єктивної новизни й оригінальності процесу і результату; 4) творча діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу обмежена часом; 5) на педагогічну творчість викладача впливає багато чинників, які важко передбачити [4, 84–85]. Як

доводить аналіз психолого-педагогічних джерел і практичний досвід, для педагогічних суб'єкт-суб'єктних відносин є характерним той факт, що із об'єкта впливу з боку викладача курсант стає суб'єктом навчальної діяльності на всіх її етапах: орієнтації — визначенні мети — проектуванні — організації — реалізації — контролюванні — оцінюванні. У цьому контексті можна запропонувати таке визначення суб'єкта інтелектуального та професійного становлення, розвитку та саморозвитку в рамках навчального процесу у вищих військових навчальних закладах: суб'єктом навчання є курсант, який потенційно має високу свідомість і самосвідомість, є носієм предметно-практичної діяльності й системного професійного пізнання, чия навчальна діяльність має конкретну професійну спрямованість і супроводжується повним розкриттям особистісних здібностей. Треба відзначити, що критичне мислення при цьому може виступати, з одного боку, як один із факторів розвитку суб'єктності курсанта, а з другого — показником розвиненості суб'єктного досвіду курсанта.

Для того щоб кожен курсант став суб'єктом навчальної діяльності, йому треба надати насамперед можливості реалізуватися як особистість. Це можливо, якщо у вищих військових навчальних закладах: 1) гуманно ставляться до особистості курсанта, поважають його права, свободу і самобутність; 2) вимоги навчальної та майбутньої професійної діяльності обґрунтовані, розумно сформульовані й усвідомлені кожним курсантом; 3) поважається особистісна

позиція курсанта, його право бути самим собою; 4) здійснюється співробітництво, партнерське спілкування і творче формування у курсанта необхідних професійних якостей, знань, умінь, навичок, зокрема, критичного мислення; 5) курсанту допомагають актуалізувати свої особистісні можливості; 6) створюються умови, сприятливі для формування у курсанта активної життєвої настанови, активної громадянської позиції. Також у межах суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, що спонукає курсанта до сприйняття себе суб'єктом навчання, власної професійної підготовки та життєдіяльності, відбувається розвиток суб'єктності курсанта як інтегральної особистісної характеристики. Загалом, на основі узагальнення праць із загальної психології та методик сприяння психологічному розвитку та освіті курсантів вищих військових навчальних закладів можна виокремити такі вияви суб'єктності курсантів: 1) активність як самостійне визначення цілей особистісного та професійного росту; 2) самоусвідомлення як інтелектуальна рефлексія; 3) соціальність; 4) соціокультурна самодостатність; 5) наявність внутрішніх стандартів і норм оцінки ефективності діяльності; 6) єдність усіх видів активності; 7) відповідальність за наслідки діяльності як гарантія забезпечення умов її продуктивності, рівня якості; 8) здатність до саморегуляції, саморозвитку, самовдосконалення; 9) творчий характер взаємодії з оточенням, тенденція до використання чогось нового; 10) здатність до рефлексії власної активності, її витоків,

процесу, результатів і засобів корекції. Вияви суб'єктності у навчально-пізнавальній діяльності, спілкуванні сприяють усвідомленню курсантами свого соціального становища, визначенню життєвих цілей та ідеалів, знаходженню шляхів їх реалізації [5, 230–231]. Справді, процес розвитку суб'єктності полягає у забезпеченні системи заходів щодо переходу потенційних можливостей особистості в актуальні стратегії саморозвитку. Звідси випливає, що спрямованість особистісної рефлексії курсантів на самоорганізацію, осмислення курсантом себе, своїх думок, розумової діяльності в цілому сприяє професійному, соціальному становленню майбутніх військових фахівців. Отже, суб'єктність реалізується через усвідомлене, активне ставлення курсантів до себе, до іншої людини, до навчальної і майбутньої професійної діяльності.

У цілому, можна обґрунтовано стверджувати, що технологія суб'єкт-суб'єктної взаємодії є універсальною та прийнятною у викладанні різних дисциплін на різних ступенях навчання. Ця навчальна технологія дає можливість ефективно формувати готовність особистості до критичного мислення. Але відзначимо, що створення суб'єкт-суб'єктної взаємодії не означає категоричного нехтування суб'єкт-об'єктною схемою спілкування в рамках навчального процесу у вищих військових навчальних закладах України. Справді, людина стає суб'єктом взаємовідносин лише за умови розвитку, будучи в більшості життєвих ситуацій об'єктом впливу з боку колективу, керівництва тощо.

Також доцільно наголосити, що суб'єкт-суб'єктні засади організації психолого-педагогічної взаємодії під час формування критичного мислення обумовлюють створення сприятливої психологічної атмосфери в аудиторії, врахування індивідуальних особливостей кожного учасника педагогічної взаємодії, мотивів і змісту навчальної діяльності, застосування різноманітних активних методів навчання, які стимулюють особистісний розвиток курсантів, сприяють зростанню їхньої пізнавальної активності, формуванню адекватної самооцінки, критичного й водночас толерантного ставлення до партнерів. Із цих позицій педагогічна співпраця розглядається як самовдосконалення суб'єктів навчально-виховного процесу. Саме тому, крім підготовки до майбутньої професійної військової діяльності, такі стосунки охоплюють і виховну функцію освіти.

Утім, наголошуючи на методичному забезпеченні психологічного сприяння розвитку критичного мислення курсантів вищих військових навчальних закладів, слід зазначити, що як освіта, так і професійна підготовка курсантів може бути успішною лише за умови забезпечення ефективного контролю, який передбачає, зокрема, наявність зворотного зв'язку між зовнішнім впливом та станом сформованості визначеної властивості. Тому наступною психологічною умовою формування критичного мислення слід вважати поєднання діагностики із самодіагностикою стану сформованості критичного мислення курсантів. Передусім під діагнос-

тикою мається на увазі контроль за станом сформованості критичного мислення курсантів, що відбувається ззовні (іншими курсантами, викладачами, які проводять заняття, незалежними експертами). Самодіагностику слід розуміти як особистісно-рефлексивні механізми самооцінки і самоконтролю курсантів за процесом формування критичного мислення та його проміжних результатів. Одним із важливих принципів сучасної освіти курсантів вищих військових навчальних закладів є створення умов щодо розвитку навчальної самосвідомості особи. Під навчальною самосвідомістю слід розуміти усвідомлення тим, хто навчається, мети, мотивів і прийомів навчальної діяльності, а також її організацію та контроль. Самосвідомість курсантів формується в результаті самопізнання та ієрархізації діяльності. З цього погляду можна говорити про певну послідовність засвоєння курсантами вищих військових навчальних закладів умінь критичного мислення: 1) набуття знань про сутність критичного мислення, усвідомлення необхідності оволодіння вміннями критичного мислення; 2) формування вмінь критичного мислення шляхом виконання спеціальних алгоритмічних правил; 3) розв'язання завдань, виконання практичних дій щодо застосування вмінь критичного мислення у типових ситуаціях; 4) застосування вмінь критичного мислення при вивченні нового матеріалу у нестандартних ситуаціях; 5) поглиблення засвоєних умінь шляхом використання їх у подальшій практичній діяльності. У кон-

тексті мотивування зазначеної педагогічної умови щодо необхідності діагностичних і самодіагностичних заходів виявлення стану сформованості критичного мислення виявилися актуальними результати експериментальних розвідок, які доводять, що технологією самодіагностики, самоконтролю, засобом гнучкого реагування на те чи інше явище, життєву ситуацію може виступати особистісна рефлексія [6, 182]. З метою адаптації та ефективної взаємодії з оточенням в особистості курсанта виникає зворотний зв'язок: органи почуття — мислення. Мислення курсанта, у свою чергу, встановлює зворотний зв'язок саме із собою. Зворотним зв'язком вищого рівня є рефлексія. Аналіз рефлексії як виду зворотного зв'язку дає змогу виокремити позитивний і негативний вияви. Рефлексія є позитивною, якщо вона поліпшує процес мислення, та негативною, якщо її дія гальмує процес мислення. Таким чином, свідомість особистості спрямована на аналіз власної діяльності та її результатів [7, 29—30].

Зрозуміло, що в цьому процесі винятково важливу роль відіграє самооцінка, об'єктивність якої має вагоме значення у формуванні особистості майбутнього військового фахівця. Справді, особі з неадекватною самооцінкою (завищеною або заниженою) важко досягти успіху в професійній діяльності та й загалом у житті. Так, при завищеній самооцінці у курсанта відсутня оптимальна напруга, що призводить до слабкого розвитку як психічних процесів і функцій, так і стратегічно важливих особистісних

рис: старанності, ретельності, вміння долати труднощі. Ігнорування власних недоліків призводить до надмірної самовпевненості курсантів, невиправданих домагань, конфліктів тощо. Навпаки, якщо в курсанта занижена самооцінка, він не може оцінити свої позитивні якості, риси характеру, знання, у ньому переважають власні недоліки, він не вірить у власні сили, вважає себе невдахою, безталанним. Такі курсанти ставлять себе в залежне становище і легко підкоряються військовослужбовцям із більш високою самооцінкою. Низька самооцінка може супроводжуватися внутрішнім конфліктом, девіантною поведінкою військовослужбовця, заподіює шкоду Збройним силам, тому що військовий фахівець не повною мірою реалізує свої сили та можливості.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо зробити такі висновки. По-перше, під критичним мисленням курсантів вищих військових навчальних закладів слід розуміти оцінну розумову діяльність особистості, спрямовану на забезпечення її професійної компетентності, здатності майбутнього фахівця до адекватних конструктивних змін у всіх сферах життєдіяльності, адекватної самооцінки, сталої критичної позиції у соціумі. Сприяння розвитку критичного мислення курсантів має супроводжуватись та забезпечуватись відповідними психологічними методами, які гарантують цьому процесу системність, послідовність та наукову обґрунтованість. По-друге, організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії в процесі навчання курсантів вищих військових навчальних

закладів передбачає формування у її учасників навичок рефлексивної оцінно-сислової саморегуляції мислення, зумовлює розробку і впровадження відповідних методів і форм освітньої практики інноваційно-творчої спрямованості. Для успішного функціонування суб'єктів навчальної діяльності і педагогічної взаємодії необхідно створити відповідне навчальне середовище. По-третє, курсанти із об'єктивною самооцінкою відрізняються високим рівнем домагань: вони ставлять перед собою більш високі цілі, прагнуть вирішувати більш складні завдання. Вироблення навичок критичного мислення допомагає курсанту переборювати утруднення в об'єктивній оцінці щодо себе, інших людей, різних соціальних явищ тощо. А правильна оцінка курсантом власних можливостей приводить до впевненості у собі, формуванню позитивної "Я-концепції".

Література

1. *Велитченко Л. К.* Психология педагогического взаимодействия. — О.: ЮНЦ АПН України, 2003. — 222 с.
2. *Військове виховання: історія, теорія та методика: Навч. посіб. / За ред. В. В. Ягупова.* — К.: Graphic&Design, 2002. — 560 с.
3. *Щуркова Н. Е.* Педагогическая технология. — М.: Пед. о-во России, 2002. — 224 с.
4. *Ісаєнко Т. К.* Суб'єкт — суб'єктні відносини як норма співжиття у військовому колективі // Наук. записки Харків. військ. ун-ту: Зб. наук. пр. — 2001. — Вип. 11. — С. 81–86.

5. *Пелипчук С. М.* Педагогічний аспект проблеми розвитку суб'єктності студента у ВНЗ // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: Зб. наук. праць. — Х.: Укр. інженерно-педагогічна акад., 2005. — № 11. — С. 225—233.
6. *Голованова Т. П.* Інноваційні технології в активізації пізнавальної діяльності студентів // Тенденції та сучасні психолого-педагогічні проблеми підготовки фахівців у вищій школі: Зб. наук. пр. — Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. Володимира Даля, 2002. — С. 180—183.
7. *Бургин М. С., Кузнецов В. И.* Гносеология рефлексивных процессов // Философия рефлексивного мышления: Материалы науч.-практ. симпоз. "Интеллектуальная поддержка деятельности в сложных предметных областях". — Новосибирск: Сибир. учеб.-науч. центр "Интеллект" Рос. открытого ун-та Ин-та философии и права СО РАН, 1995. — С. 28—35.